

IZSELJEVANJE IZ KOPRA IN NJEGOVE OKOLICE PO SPREJETJU LONDONSKEGA MEMORANDUMA. ANALIZA PODATKOV ODHAJAJOČIH SKOZI PRIZMO NARODNOSTI

Jure GOMBAC

Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, SI-6000 Koper, Garibaldijska 18
e-mail: jure_71@yahoo.com

IZVLEČEK

V začetku leta 1955 so Slovensko Istro, ki je bila po sprejetju Londonskega memoranduma v začetku oktobra 1954 priključena Jugoslaviji, začeli zapuščati njeni prebivalci in odhajati v Trst. Njihov odhod je bil strogo nadzorovan pri oblasteh v Okraju Koper, ki so z najrazličnejšimi formularji skušale zbrati kar največ podatkov, osebnih, o nacionalnosti, socialnih in premoženjskih, o ljudeh, ki so odhajali. Na osnovi teh podatkov so izdale dovolilnico za izhod, s katero je bil možen enkratni prehod meje na Škofijah, dokumente pa so uradno spravili in jih danes lahko najdemo v Pokrajinskem arhivu Koper.

Na osnovi statistične obdelave podatkov iz Kopa in njegove okolice, ki so na voljo v tej dokumentaciji, je mogoče ugotoviti nacionalno pripadnost prosilcev za dovolilnice ter poiskati podobnosti in razlike v vedenju odhajajočih nacionalnih skupin. Grafični pregledi podatkov nam hitro pokažejo, da so razlike ponekod obstajale, drugod pa jih ni bilo. Na voljo so še podatki o zaposlenosti, ki razkrivajo tudi določeno ekonomsko stisko prebivalcev Slovenske Istre.

Ključne besede: Londonski memorandum, povojne migracije, Koper in okolica, slika nacionalne pripadnosti

MIGRATION FROM KOPER AND ITS ENVIRONS AFTER THE ADOPTION OF THE LONDON MEMORANDUM – AN ANALYSIS OF THE DATA ON THE MIGRANTS THROUGH THE PRISM OF THEIR NATIONALITY

ABSTRACT

In early 1955, after the adoption of the London Memorandum at the beginning of October 1954, the inhabitants of Slovene Istra, now annexed to Yugoslavia, began to migrate to Trieste. Their departure, however, was strictly controlled by the Koper District authorities, who through all possible official forms tried to gather as many personal, national, social and financial data as possible on the people leaving the country. On the basis of these data, the so-called Exit Permit was issued that enabled the holders a single crossing of the border at Škofije, while the documents themselves were officially filed and can today be found in the Regional Archives Koper.

On the basis of the statistical processing of the data from Koper and its environs that are available in this documentation, the national allegiance of the people applying for the Exit Permit can be established, as well as the differences in behaviour of the national groups leaving the country. The diagrammatic presentations of the data clearly demonstrate that in some places there were differences and that in other places they did not exit at all. Also available are the data on the people's employment, which reveal certain straitened circumstances of the inhabitants of Slovene Istra.

Key words: London Memorandum, postwar migration, Koper and its environs, the national allegiance picture

UVOD

Po dolgotrajnih pogovorih, pogajanjih in grožnjah z oboroženim spopadom je bil 5. oktobra 1954 parafiran memorandum o soglasju med vladami Italije, Velike Britanije, ZDA in Jugoslavije o Svobodnem tržaškem ozemlju (STO), znan kot Londonski memorandum. S tem sta celotna prejšnja cona B in del cone A STO prišla pod upravo Jugoslavije, preostali deli cone A STO s Trstom pa pod upravo Italije. Osmi člen je dovoljeval prebivalcem tega območja, da izberejo, v kateri državi želijo živeti in se tja tudi izselijo (Gombač, 1996, 63).

Vendar pa se je tega dne po Kopru sprehajalo občutno manj Italijanov kot tistega majskega jutra dobrih devet let prej, ko so se pred mestom, ki je videlo že neštete vojske, pojavile enote slovenske oz. jugoslovanske Narodnoosvobodilne vojske ter razglasile, da je tudi v Slovensko Istro prišla svoboda (Ballinger, 1998). "Nekateri prebivalci tega etnično mešanega prostora so namreč že od septembra 1943 naprej zapuščali svoje domove in po suhem ali po morju odhajali v Trst" (Volk, 1999, 29). Tam so jih najprej Nemci, nato Zavezniška vojaška uprava in kasneje italijanske oblasti namestili v priložnostna, potem pa v begunska taborišča. Ko je napočil čas, da odidejo naprej v Italijo, so se nekateri ustalili pri sorodnikih, drugi v posebej zanje zgrajenih naseljih, tretji pa so emigrirali v Ameriko, Avstralijo in še kam (NL).

Odhodi, ki so se še posebej zgostili v času pred sprejemom in po sprejemu pomembnih mednarodnih pogodb oziroma sporazumov, s katerimi sta obe vpleteni državi vsaj na videz skušali utrditi skupno mejo, so med prebivalci tega nemirnega prostora ponovno razpihali nezaupanje, nerazumevanje, negotovost in sovraštvo, ki jih je konec vojne za nekaj časa potisnil v ozadje.

ODHAJAOČI NOSILCI DOVOLILNIC KOT ŠTEVILKE

Rezultat vsega tega so bile vrste pred občinskimi zgradbami istrskih mest in vasi, kjer so ljudje udejanjali svojo odločitev o odhodu z izpolnitvijo obrazcev, ki so bili potrebni za pridobitev najpomembnejšega dokumenta, dovolilnice za odhod prek meje. Od oktobra 1954 do novembra 1957 naj bi iz Slovenske Istre z geslom "Bolje dve klofuti od matere kot ena od mačehe" (ARS. CK ZKS) "odšlo okoli 16.062 ljudi" (Zagradnik, 1997, 62). Med njimi je bilo tudi 1363 prebivalcev občin Koper mesto in Koper okolica, ki so po osmem členu Londonskega memoranduma zase in za svoje družine vložili prošnjo ter dokumente za pridobitev dovolilnice za odhod iz Jugoslavije in jo tudi dobili. Tako so postali nosilci dovolilnic, prav njihovi osebni podatki pa so v pričujoči raziskavi postali predmet računalniške obdelave in statistične analize. Med obravnavanimi nosilci dovolilnic je bilo 811 ljudi italijanske

Razpredelnica 1: Kraji v občinah Koper mesto in Koper

okolica ter število ljudi, ki so se izselili (PAK. TNZ OLO). Specchietto 1: Località nei comuni Capodistria città e Capodistria dintorni, nonché numero di persone emigrate (PAK. TNZ OLO).

KRAJ	ŠTEVILO LJUDI, KI SO ODŠLI
KOPER	825
SEMEDELA	88
ŠKOFIJE	29
BERTOKI	38
ŠKOCJAN	25
POBEGI	22
ANKARAN	22
BONINI	21
ŠANTOMA	21
BOŠAMARIN	20
SRMIN	19
ŠALARA	17
PLAVJE	15
ELERJI	14
TRIBAN	13
MANŽAN	13
PRADE	13
KAMPEL	12
ČEŽARIJ	11
VALDOLTRA	10
DEKANI	10
CEREJ	9
BADIHA	8
SV. BRIDA	6
HRVATINI	6
PADNA	6
ŠERGAŠI	6
POMJAN	4
KOŠTABONA	4
LOVRAN	4
PIŠOLON	3
BELOGLAV	2
BRAGETI	2
ŽUSTERNA	2
SV. ANTON	2
DARŠELA	2
OSP	2
PRAMENČAN	2
SODNIKI	2
RONCAN	2
GAŽON	1
ČAMPORE	1
KRKAVČE	1
KOLOMBAN	1
MORGANI	1
ČENTUR	1
FAJTI	1
KOCINE	1
NORBEDI	1
NOVA VAS	1
BARISONI	1
ŠMARJE	1
VANGANEL	1
BOŽIČI	1
RAVEN	1
SV. JERNEJ	1
Niso povedali, od kod so	3

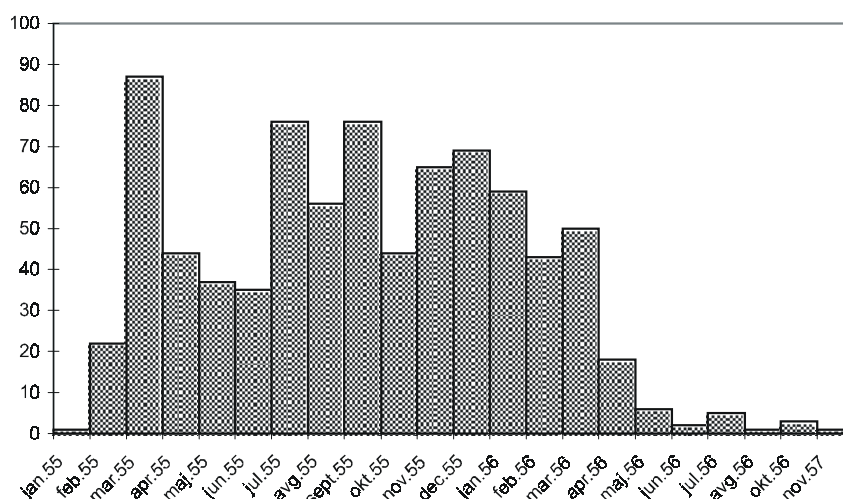
narodnosti, od katerih je bilo 225 žensk in 586 moških.

Slovenske narodnosti je bilo 540 ljudi, od tega 143 žensk in 397 moških. Hrvatov je odšlo 12, in sicer 5 moških in 7 žensk. Odhajali so postopoma, glede na to, kdaj so se odločili za odhod, kdaj so vložili samo prošnjo in koliko časa je birokracija potrebovala za pregled vseh zahtevanih dokumentov in izdajo dovolilnice. Ko so dovolilnico dobili, so morali v 15 dnevih oditi, povečini čez mejni prehod Škofije, kjer so jim mejni organi dovolilnico žigosali in jo poslali nazaj na Tajništvo za notranje zadeve. Tam so jo skupaj z vso preostalo dokumentacijo arhivali. Ta fond danes hrani

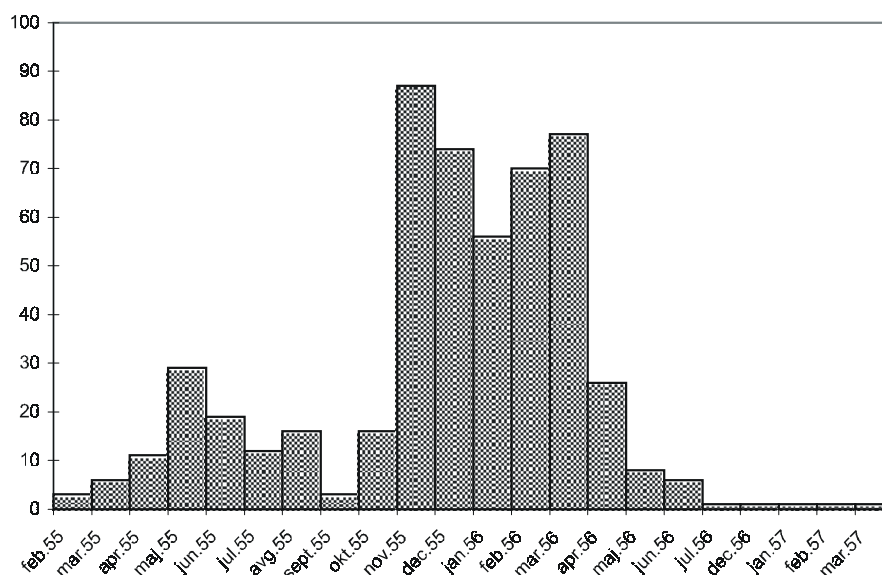
Pokrajinski arhiv Koper.

Ker govorimo o občinah Koper mesto in še posebej Koper okolica, je prav, da si pogledamo, kateri kraji, vasi in zaselki so spadali pod ti dve občini in koliko ljudi je od tam odšlo.

Zastavlja se vprašanje, ali je nacionalnost vplivala na samo dinamiko preseljevanja iz Jugoslavije v Italijo, in če je, na kakšen način. Dinamika nosilcev dovolilnice italijanske narodnosti v letih 1955–1957 se je gibala kot sledi v grafu 1.

Graf 1: Mesečna dinamika odhoda Italijanov iz občin Koper mesto in Koper okolica (PAK. TNZ OLO).
Grafico 1: Dinamica mensile delle partenze della popolazione italiana dai comuni Capodistria città e Capodistria dintorni (PAK. TNZ OLO).

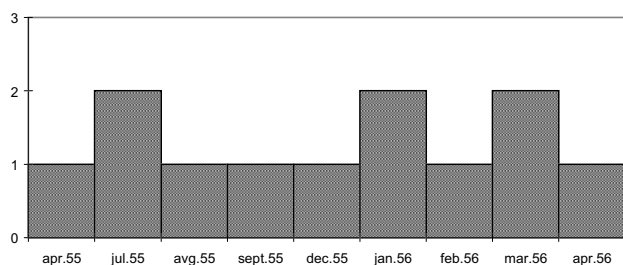
Graf 2: Mesečna dinamika odhodov Slovencev iz občin Koper mesto in Koper okolica (PAK. TNZ OLO).
Grafico 2: Dinamica mensile delle partenze della popolazione slovena dai comuni Capodistria città e Capodistria dintorni (PAK. TNZ OLO).

Graf nam kaže, da je največ prebivalcev italijanske narodnosti odšlo meseca marca 1955, kar pomeni, da so prošnjo za izselitev oddali hitro, zelo verjetno takoj po 26. oktobru 1954, ko je VUJA predala svojo oblast v civilne roke. Veliko jih je odšlo tudi v pomladnih in poletnih mesecih ter jeseni 1955, zima leta 1956 pa je oznanila počasno upadanje odhajanja, ki je spomladi tega leta skoraj popolnoma ponehalo. Italijana, ki je novembra 1957 osamljen potoval proti državni meji, so oblasti izpustile iz zapora v Ljubljani.

Kaj pa nosilci dovolilnic slovenske narodnosti? Se je njihova selitvena dinamika bistveno razlikovala od italijanske in hrvaške ali ne?

Grafični prikaz razločno pokaže, da Slovenci niso odhajali tako naglo kot Italijani, saj jih spomladi in poleti 1955 ni odšlo veliko. Šele november in december 1955 ter januar, februar in marec 1956 pokažejo večji odliv slovenskega prebivalstva v Italijo. Nato odhajanje naglo upade in marca 1957 odide zadnji slovenski nosilec dovolilnice.

Kaj pa Hrvati? Odšlo jih je bistveno manj kot Italijanov in Slovencev, zato je težje dobiti natančnejšo sliko o dinamiki njihove migracije.

Graf 3: Mesečna dinamika odhodov Hrvatov iz občin Koper mesto in Koper okolica (PAK. TNZ OLO).

Grafico 3: Dinamica mensile delle partenze della popolazione croata dai comuni Capodistria città e Capodistria dintorni (PAK. TNZ OLO).

Graf nam ne pove dosti, očitno je le, da so Hrvati odhajali podobno kot Slovenci, predvsem poleti in jeseni leta 1955.

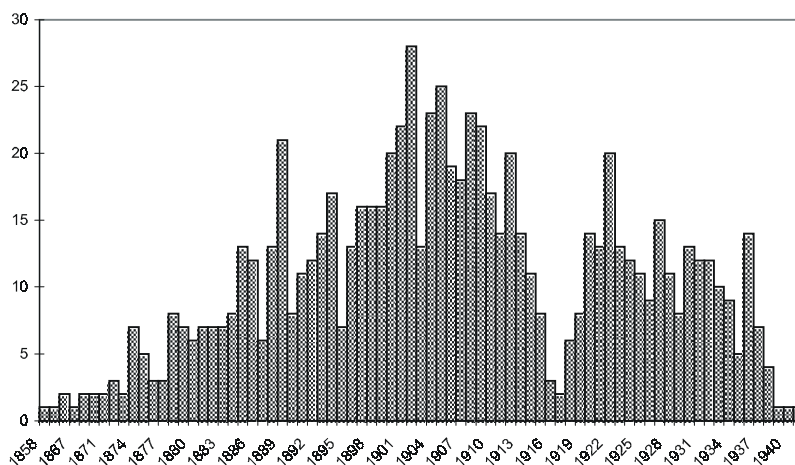
Zakaj so se dinamike odhoda Italijanov, Slovencev in Hrvatov tako razlikovale? Glavni vzrok je prav gotovo ta, da je Tajništvo za notranje zadeve okraja Koper podrobneje pregledalo vsako slovensko oziroma hrvaško prošnjo in se tudi potrudilo, da bi prepričalo prosilca za dovolilnico, naj ostane v Jugoslaviji. Marsikdaj so prošnje zadrževali tudi do pol leta. Poleg tega so Italijani, verjetno razočarani ali pa prestrašeni nad dejstvom, da bo njihov dom ostal v Jugoslaviji, takoj oddali prošnjo in so zato lahko odšli že marca, medtem ko so se Slovenci in Hrvati odločali previdneje in bolj postopno.

Poleg dinamike odhoda nosilcev dovolilnice iz občin Koper mesto in Koper okolica si je prav gotovo zanimivo ogledati tudi njihovo starostno sestavo. Povprečna starost 1363 nosilcev dovolilnic je bila 45 let. Ženske so bile povprečno stare 50 let, moški pa 43. Povprečna starost odhajajočih italijanske narodnosti je bila 49 let, ženske 55, moških pa 46 let. Slovenci so bili v povprečju stari 39 let, ženske 42, moški pa 37 let. Hrvatje (12) so bili povprečno stari 38 let, ženske 39, moški pa 37 let.

Zanimiv je tudi podatek, v katerih letih so se rodili tisti, ki so januarja 1955 odšli v Italijo. Njihova starost je predstavljena v grafu 4.

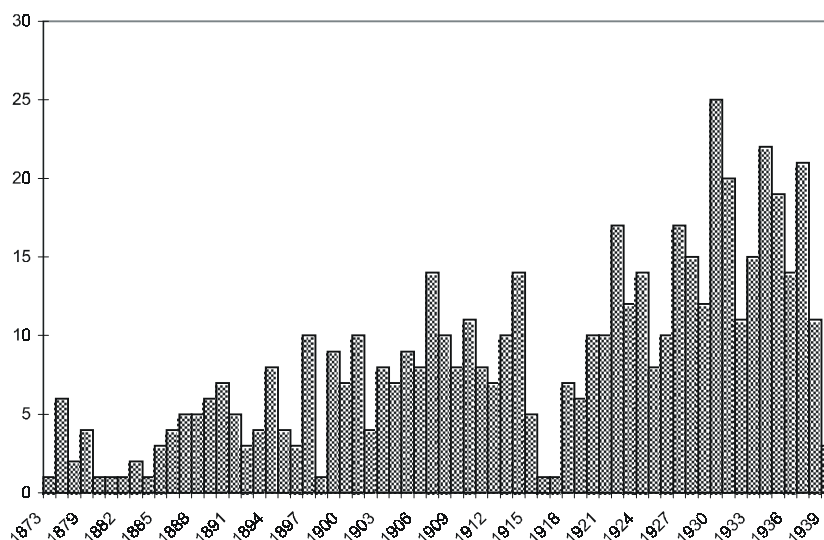
Največ nosilcev dovolilnic italijanske narodnosti, ki so zapustili Okraj Koper, kar 312 od 811, je bilo starih od 43 do 58 let. Odšlo je tudi veliko starih od 26 do 35 let, in sicer 144, mladih, od 22 do 28 let, pa je bilo 81. Med starejšimi odhajajočimi je bila še posebej močna skupina starih od 61 do 64 let; kar 54 jih je bilo.

Kaj pa Slovenci?

Graf 4: Leto rojstva odhajajočih italijanske narodnosti (PAK. TNZ OLO).

Grafico 4: Anno di nascita dei parenti di nazionalità italiana (PAK. TNZ OLO).

Graf 5: Leto rojstva odhajajočih slovenske narodnosti (PAK. TNZ OLO).

Grafico 5: Anno di nascita dei parenti di nazionalità slovena (PAK. TNZ OLO).

Najštevilnejša skupina Slovencev, ki so zaprosili za odhod v Italijo, je bila stara od 17 do 35 let, bilo jih je 316. Naslednjo veliko skupino je sestavljalo 216 nosilcev dovolilnice slovenske narodnosti, starih od 41 do 58 let. Predstavniki zadnje večje starostne skupine so bili stari od 64 do 69 let in jih je bilo 32.

Ker je bilo, kot smo že omenili, prebivalcev koprškega okraja hrvaške narodnosti malo, nam tudi graf tokrat ne kaže prav veliko. Največ odhajajočih je bilo starih od 35 do 45 let, odšlo pa je več mlajših kot starejših.

Že vizualna primerjava grafov jasno pokaže, da se je starostna struktura odhajajočih Italijanov razlikovala od slovenske in hrvaške. Številke nam le potrdijo dejstvo, da so se med italijanskim prebivalstvom za odhod odločali predvsem ljudje srednjih let in starejši, medtem ko so pri Slovencih in Hrvatih odhajali predvsem mlajši. Starejši so raje ostajali na svojih domovih in niso tvegali negotove usode v Italiji.

Iz tega je mogoče sklepati, da je šlo pri prebivalcih italijanske narodnosti za kolektivno odločitev, za odhod prebivalstva vseh starosti, za dokončno odločitev. Odhajale so celotne družine, zato so bili mladi prijavljeni kot spremljevalci, ne pa kot nosilci dovolilnic. Slovenci so v Italijo odhajali predvsem iskat delo, ki ga doma ni bilo, veliko pa jih je želelo iz Italije oditi naprej v Ameriko in Avstralijo. To so bili predvsem mlajši, ki jih je "zanimalo videti svet", kot se je slikovito izrazila ena izmed mladih prosilk za dovolilnico.

NOSILCI DOVOLILNIC KOT LJUDJE V PROSTORU IN ČASU

Velika večina prebivalstva mesta Koper in njegove okolice se je preživljala z opravljanjem najrazličnejših poklicev. Ker prav poklic dosti pove o položaju človeka v določeni družbi, o njegovem statusu in vlogi ter bistveno vpliva na njegov socialni položaj, je podroben pogled na to problematiko seveda nujen.

Podatki govorijo o dejstvu, da so bili 953 ljudje zaposleni bodisi kot zasebniki, bodisi kot delavci v državni službi. Od tega je bilo zaposlenih 851 moških in 102 ženski. V obeh primerih jim je njihovo delo prinašalo sredstva za preživljanje. Na drugi strani je bilo brezposelnih 410, od tega 137 moških in 273 žensk. Brezposelne ženske so bile predvsem gospodinje, ki za svoje delo niso dobile plačila in so bile predvsem odvisne od svojih staršev, mož oziroma fantov, ali pa od pokojnine po njih.

Glede na nacionalno pripadnost je bilo stanje tako:

Zaposlenih je bilo 392 Slovencev, od tega 340 moških in 52 žensk. Brezposelnih je bilo 148, od tega 57 moških in 91 žensk.

Med 554 zaposlenimi Italijani je bilo 506 moških in 48 žensk. Brezposelnih je bilo 257, od tega 80 moških in 177 žensk.

Med Hrvatimi je bilo 5 žensk brezposelnih, 2 ženski in 5 moških pa si je našlo delo.

In kakšne poklice so imeli prebivalci mesta Koper in njegove okolice sredi dvajsetega stoletja, v času, ki je z vsakim novim dnevom rojeval nove in nove poklice in brez usmiljenja pokopaval tiste, ki jih ni več potreboval? Našteti je le nekaj najštevilnejših:

Razpredelnica 2: Poklici odhajajočih iz občin Koper mesto in Koper okolica (PAK. TNZ OLO).**Specchietto 2: Professioni dei partenti dai comuni Capodistria città e Capodistria dintorni (PAK. TNZ OLO).**

POKLIC	ITALIJANI	SLOVENC	HRVATI
KMET	260	190	3
GOSPODINJA	170	92	2
DELAVEC	66	90	4
MIZAR	41	6	0
RIBIČ	25	0	0
UPOKOJENEC	22	8	0
ŠOFER	17	18	0
KOVAČ	13	7	0
MEHANIK	12	10	0
UPOKOJENKA	10	1	0
BRIVEC	9	2	0
TRGOVEC	9	1	0
NAMEŠČENEC	8	6	0
MESAR	8	1	0
PEK	7	2	0
URADNIK	7	2	0
TRGOVSKI POMOČNIK	7	9	0
ČEVLJAR	7	2	0
ELEKTRIKAR	6	5	0
PLESKAR	6	8	0
UČITELJICA	6	0	0
ŠIVILJA	5	6	0
POMORŠČAK	4	0	0
GOSTILNIČAR	4	0	0
ZIDAR	4	19	0
KLEPAR	4	1	0
TAPETNIK	4	1	0
NATAKAR	3	2	0
GOSPODINJA- KMETICA	3	10	0

Med odhajajočimi je torej prevladovalo kmečko prebivalstvo, veliko je bilo tudi gospodinj, katerih moške so že nekaj let živeli in delali v Trstu. Množično se je izseljevalo tudi delavstvo vseh treh omenjenih narodnosti, očiten pa je bil tudi močan odliv obrtnikov. Zanimivo je dejstvo, da Slovencev in Hrvatov med odhajajočimi ribiči ni bilo. Tudi med pomorščaki so prevladovali Italijani. Podobno je bilo tudi pri poklicih, ki so sodili pod državno upravo. Tako je bila večina učiteljev, učiteljic, uradnikov in geometrov italijanske narodnosti. Odšlo je tudi veliko upokojenk in upokojencev, ki so se bali, da bodo v primeru, če ostanejo v Jugoslaviji, ostali brez pokojnin.

Ker je tiste, ki so oblikovali obrazec "prošnja za izvozno dovoljenje iz Jugoslovanske cone STO", pozneje

"prošnja za izselitev", zanimalo tudi to, zakaj ljudje želijo zapustiti Jugoslavijo in oditi v Italijo, so jim postavili tudi vprašanje: "Zakaj želite zapustiti to področje?"

Prosilci dovolilnic so na to vprašanje odgovarjali zelo različno. Odgovori so bili odvisni predvsem od informacij, ki so krožile med ljudmi, in pa od njihove narodnosti. Prosilci italijanske narodnosti so namreč vedeli, da je vseeno, če kaj napišejo ali pa tudi ne, saj jih je ščitil osmi člen Londonskega memoranduma. Čeprav je ta ščitil tudi prebivalce koprškega okraja slovenske in hrvaške narodnosti, pa so le-ti morali pokazati več iznajdljivosti, saj so jih oblasti natančneje preverjale in njihove prošnje tudi večkrat zavrnile.

Ne glede na narodnost so prosilci za dovolilnico največkrat kot vzrok za svoj odhod navedli sorodnike v Trstu. To kaže na močno povezanost mesta Trst z zaledjem, istočasno pa nam dokazuje, da so ljudje vedeli, kateri odgovor na to vprašanje najbolj gotovo pripelje do dovolilnice. Tudi odgovor "na lastno željo" je bil pogost, veliko prosilcev pa je kot vzrok za izselitev navedlo tudi svojo bolezen ali pa bolezen v družini. V naslednjo veliko skupino so sodili ljudje, ki so zaradi nove meje, prestrukturiranja gospodarstva ali drugih vzrokov ostali brez dela ali pa je delo ostalo brez njih, ker se je nenadoma znašlo na drugi strani meje. Tudi problemi in napetosti v družini so bili pogost vzrok za vložitev prošnje. Sporom okoli imetja, delitve denarja in nerazumevanja med zakonci, starši in njihovimi otroki ter sorodniki pa je stala nasproti ljubezen mladih ljudi, ki jih je meja odrezala od ljubljene osebe, s katero so se želeli poročiti. Da je bil zaročenec oziroma zaročenka navadno v Trstu, seveda ni bilo vedno naključje.

Tisti prebivalci mesta Koper in njegove okolice, ki so želeli oditi v Ameriko ali Avstralijo, so to velikokrat omenili v svojih prošnjah. Zanimivo je, da so bili ti prosilci slovenske narodnosti in da jim je bila prošnja v nasprotju z drugimi povečini hitro in brez zapletov rešena.

Le malo ljudi si je v prošnjo upalo zapisati vzrok, ki bi ga birokrati lahko razumeli kot napad nanje, na "državo mačeho" ali pa na njen naglo razvijajoči se novi sistem družbene ureditve, kar je bilo pravzaprav razumljivo glede na to, da je bila njihova prihodnost odvisna od jugoslovanskih uradnih organov. Tako so le redki primeri, ko si je prosilec upal očitati novi državi, da ima zdaj manjšo plačo, da ni dela, da umira od lakote, da se ne da več živeti, da ne razume jezika, da se počuti kot tujec, da ga je prizadela agrarna reforma, da se od zaupanja ne da živeti, da so davki previsoki in podobno.

Številke, grafi, sezname v povezavi z uradnimi in osebnimi dokumenti ter pričevanji povedo veliko. Govorijo o tem, da si Italijani ne morejo lastiti "istrskega eksodusa" (Pupo, 2000), saj je v obdobju 1954-1957, ko naj bi iz Istre odšlo največ ljudi, poleg optantov italijanske narodnosti odšlo tudi veliko tistih, ki jih je

matičar v koprskem okraju na osnovi rojstnih listov in drugih podatkov prepoznal za Slovence ter Hrvate.

ZAKLJUČEK

Če je že prva raziskava te tematike s pomočjo statističnih analiz, ki je bila opravljena leta 1999 in kjer je bilo v računalniško obdelavo zajetih le 1000 nosilcev dovolilnic iz občin Koper mesto in Koper okolica (Gombač, 2000), pokazala, da gre za podatkovno bazo z velikim potencialom, je pričujoča raziskava to mnenje le še potrdila. Te vrste podatki nam dajejo namreč precej natančno socialno in narodnostno sliko odhajajočih prebivalcev mesta Koper in njegove okolice. Takrat so ga zapuščali predvsem nižji, ne pa tudi nujno revni sloji prebivalstva, sledeč tistim bolj premožnim, izobraženim in iznajdljivim. Intelektualcev in "malomeščanov" je bilo glede na štetje malo, kar pomeni, da so ti odšli že prej.

Vse to je seveda zelo pomembno, saj se raziskovalci fenomena izseljevanja iz Istre po drugi vojni strinjajo, da je to vprašanje sicer že precej raziskano, "da pa manjka celovitejša slika dogajanja, zato o vzrokih za tako množične izselitve še vedno lahko le domnevamo" (Troha, 1999, 167).

V širšem kontekstu pa je mogoče zaznati tudi težke in zapletene razmere, ko se je Okraj Koper znašel na čelu jugoslovanske zunanje politike in bil zaradi tega pod drobnogledom vseh vpletenih strani, kar je še

dodatno onemogočalo normalizacijo razmer ter sililo posameznika, da je skrbno pretehtal svoje odločitve. Poleg tega je na vse pritiskala še težka gospodarska situacija, ki so jo zaznamovali tudi hitra prekinitve starih načinov življenja, ločitev gospodarskega središča od zaledja in uvajanje novega družbenega sistema (Zwitter, 1948).

In nazadnje vse to dogajanje priča tudi o tem, da so bile osebne in politične pravice za vsakogar ne glede na narodnost teoretično sicer zajamčene, da pa so jih tako ljudska oblast kot tudi Zavezniška vojaška uprava in kasneje Italija razumele in tolmačile po svoje (Colummi et al., 1980). Politika je včasih pač potrebovala grešnega kozla, včasih pa je na grbi izseljencev kovala tudi politični kapital. Medsebojna obtoževanja, spolitizirana štetja "ezulov", najrazličnejše zahteve po vedno novih in novih retribucijah in vztrajno zanikanje storjenih napak pa pritiske tistega časa prenašajo tudi na današnjega raziskovalca. Širok pogled na tedanje dogajanje, poznavanje novega gradiva, ki je tako v slovenskih, italijanskih, hrvaških, jugoslovanskih kot tudi angleških in ameriških arhivih, natančne številke, interdisciplinarni pristop, sodelovanje raziskovalcev z vseh vpletenih strani ter poznavanje procesov, ki so do vsega tega pripeljali, prav gotovo vodijo do momenta, ko se bo prenehalo govorjenje o krivdi, krivicah in krivicah in se bo začela uporabljati strpnejša terminologija.

L'ESODO DA CAPODISTRIA E DINTORNI DOPO IL MEMORANDUM DI LONDRA. ANALISI DELLE STRUTTURA NAZIONALE DEGLI ESULI

Jure GOMBAČ

Centro di ricerche scientifiche della Repubblica di Slovenia - Capodistria, SI-6000 Capodistria, Via Garibaldi 18
e-mail: jure_71@yahoo.com

RIASSUNTO

Subito dopo la firma del Memorandum di Londra del 5 ottobre 1954 si riversò su Trieste e dintorni l'ultima massiccia ondata di coloro che avevano deciso di lasciare l'Istria per trasferirsi in Italia. Era una partenza prevista dall'articolo 8 del Memorandum, approvata e controllata dalle autorità, e perciò disponiamo di un buon numero di dati su coloro che decisero di andarsene. Gli abitanti dell'Istria slovena che volevano ottenere il "permesso di partenza" per attraversare il nuovo confine dovevano presentare al Segretariato agli affari interni del distretto di Capodistria una lunga serie di documenti, rilasciati dalle più disparate autorità. Possiamo così esaminare i dati relativi a 1363 persone di Capodistria e dintorni che presentarono domanda, su quanto avevano deciso di portare con sé e sul patrimonio che abbandonavano, nonché la loro fedina penale e la data stessa della partenza.

Un elemento importante per quest'area pluriethnica e multiculturale e, naturalmente, per la ricerca medesima, è certamente il certificato di nazionalità rilasciato ai richiedenti. A questo dato possiamo connettere tutti gli altri dati disponibili ed avere una visione sulla dinamica delle partenze dei vari gruppi nazionali della zona. I numeri ci

dicono che dei 1363 partenti dai comuni di Capodistria città e Capodistria dintorni, 811 erano di nazionalità italiana, dei quali 225 erano donne e 586 uomini, 540 erano sloveni (143 donne e 397 uomini), 12 i croati (5 uomini e 7 donne). I partenti italiani avevano un'età media di 49 anni, gli sloveni di 39 ed i croati di 38 anni.

Per quanto riguarda il quadro sociale, 554 italiani, 392 sloveni e 7 croati avevano un impiego. Gli altri 410 erano disoccupati, la maggior parte dei quali, 257, di nazionalità italiana.

Ogni titolare del permesso aveva le sue ragioni per andarsene in Italia. La maggior parte indicò alle autorità di voler andare a Trieste perché attesi dai parenti, alcuni invece mossero appunti critici sulle autorità e sul nuovo sistema sociale.

I dati statistici così ottenuti offrono nuove chiavi di lettura sulla vita degli abitanti dell'Istria slovena prima della partenza per l'Italia e rivelano le procedure dell'emigrazione, strettamente istituzionalizzate; ciononostante, le avare risposte ai quesiti che venivano posti fanno capire la tensione del momento e l'angustia della gente, che cercava di decidere del proprio futuro in un periodo quanto mai inopportuno per passi del genere.

Parole chiave: Memorandum di Londra, migrazioni post belliche, Capodistria e dintorni, quadro dell'appartenenza nazionale

VIRI IN LITERATURA

PAK. TNZ OLO - Pokrajinski arhiv Koper (PAK), Tajništvo za notranje zadeve okrajnega ljudskega odbora Koper (TNZ OLO), fasc. 24, Optanti - dovolilnice za izselitev.

ARS. CK ZKS - Arhiv republike Slovenije (ARS), Centralni komite Zveze komunistov Slovenije (CK ZKS), Zapisnik konference s sekretarji okrajnih odborov Zveze Komunistov Slovenije 5. 1. 1955.

NL - La Nostra Lotta, 22. 2. 1955. Pane e limoni o Australia. Koper, Organo dell'unione socialista di lavoratori, 3.

Gombač, B. (1996): Slovenija, Italija od preziranja do priznanja. Vrag ali mejak?. Ljubljana, Debora.

Ballinger, P. (1998): Remembering the Istrian exodus. MESS II. Ljubljana, Inštitut za multikulturalne raziskave, 51-70.

Volk, S. (1999): Ezulski skrbniki. Knjižnica Annales. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.

Zagradnik, M. (1997): Optiranje in izseljevanje. Primorska-50 let. Koper, Primorske novice, 60-64.

Pupo, R. (2000): Orientamenti della più recente Storiografia Italiana sull'Esodo istriano. Annales 20/00. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 165-170.

Gombač, J. (2000): Izseljevanje iz Kopra in okolice v letih 1954-1956. Annales 22/00. Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije Koper, 411-418.

Zwitter, F. (1948): Julijska krajina po drugi svetovni vojni. Geografski vestnik 19/47, št. 1-4, Ljubljana, Geografsko društvo Ljubljana, 15-31.

Nassisi, G. (1980): La zona B del TLT dalla ratifica del trattato di pace alla rottura del Cominform. V: Colummi, C., Ferrari, L., Nassisi, G., Trani, G., Brondani, A. & G. Miccoli: Storia di un Esodo. Istria 1945-1956. Trieste, Istituto regionale per la storia nel movimento di liberazione nel Friuli - Venezia Giulia, 337-354.

Troha, N. (1999): Komu Trst? Slovenci in Italijani med dvema državama. Ljubljana, Modrijan.

Colummi, C., Ferrari, L., Nassisi, G., Trani, G., Brondani, A. & G. Miccoli (1980): Storia di un Esodo. Istria 1945-1956. Trieste, Istituto regionale per la storia nel movimento di liberazione nel Friuli - Venezia Giulia.